

3.2. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації дітей дошкільного віку в просторі сімейних взаємин

Наше звернення до методу моделювання пов'язано з необхідністю всебічного вивчення процесу соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації дітей дошкільного віку, визначення системних елементів цього процесу та зв'язків між ними, отримання нових даних про можливість цього феномену.

При побудові моделі вказаного процесу ми виходили із загальнотеоретичних основ моделювання, у відповідності з якими були визначені характеристики моделі забезпечення економічної соціалізації дітей в сімейному просторі. При цьому ми враховували, що модель є спрощеним, схематизованим відображенням процесу соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації дітей, яка створюється з метою отримання необхідних даних про досліджуваний процес.

У визначенні складових процесу соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації дітей дошкільного віку (рис. 3.1) ми спиралися на традиції соціальної психології, згідно з якими виокремлюють у структурі економічних явищ такі складові: розвиток когнітивного, поведінкового та афективного компонентів.

Когнітивний компонент складається з поглядів, цінностей, думок. Безпосередньо з когнітивним компонентом пов'язаний афективний (емоційний) компонент (переживання, пов'язані з економічними цінностями). Конативний (поведінковий) характеризує тенденції або готовність до економічних дій. Це зумовлює необхідність розгляду в структурі економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку всіх трьох названих компонентів.

Сучасні дослідження вчених, які вивчали економічну соціалізацію (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Н. Побірченко, І. Рогальська, Г. Григоренко, Р. Жадан, Л. Кларін, Е. Курак, А. Шатова, А. Смоленцева), свідчать про

необхідність впровадження економічної освіти саме з дошкільного віку та вказують на роль і значущість економічної соціалізації: знайомства дітей з ринковими відносинами, економічними уявленнями (про працю, гроші, професії, бюджет сім'ї, про якість людини-господаря), з економічними поняттями (категоріями) та безпосереднім застосуванням їх у різних видах діяльності. Дослідження учених (Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Є. Курак, Ю. Лелюк, А. Сазонова, А. Смоленцева, Г. Шатова та ін.) довели, що дітям дошкільного віку доступне розуміння окремих економічних понять. Основною метою економіки для дошкільників є формування навичок й умінь раціонального використання та інтересу до матеріальних цінностей, розвиток економічного мислення, спонукання до ділової активності, ознайомлення з сучасними ринковими відносинами

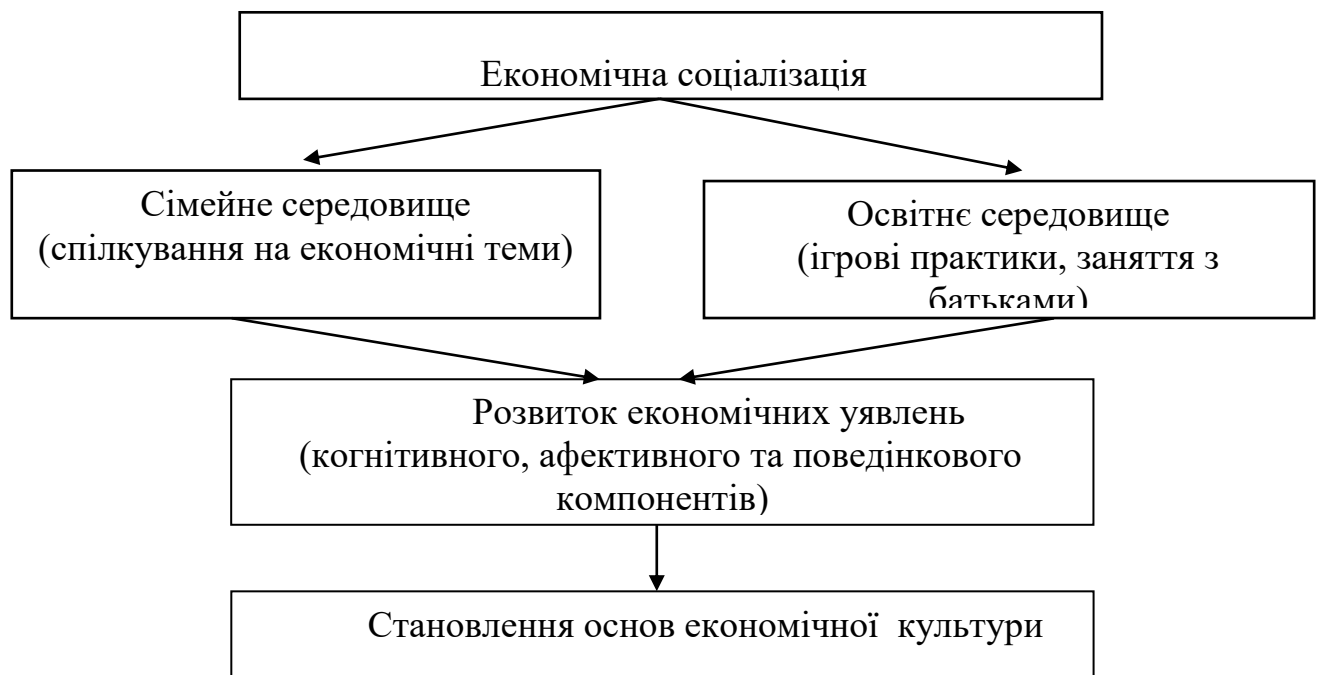

Рис. 3.1. Модель соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації дітей дошкільного віку

Також проблему економічної соціалізації у дитячому віці досліджували Г.М. Авер'янова, В. Барріс, А. Берті, А. Бомбі, А.Б. Бояринцева, О.В. Голубева, Н.Г. Грама, Т.В. Гусева, К. Данзінгер, К. Девіс, О.С. Дейнека, Т.В. Дробишева, А.Л. Журавльов, О.В. Козлова, Д. Лассаре, Г. Маршалл, Л. Магрудер,

А.В. Сазонова, Р. Саттон, Р. Сіглер, Б. Стейсі, М. Стельмашук, А. Стросс, Р. Тейлор, Д. Томсон, П. Уєблі, А. Фенем, Г.Б. Фенько, К.С. Черьомухіна, К. Шуслер, О.Б. Щедрина. Незважаючи на певну теоретичну і методичну розробку означеної проблеми, потребує подальшого вивчення питання забезпечення економічної соціалізації дітей, серед яких вагоме місце займає гра як провідна діяльність у дошкільному віці (Л.А. Венгер, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, К.В. Карасьова, О.Л. Кононко, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір, О.М. Леонтєв, М.І. Лісіна, В.О. Моляко, Т.О. Піроженко, А.В. Сазонова, Т.М. Титаренко, Г.П. Усова, С.В. Фера).

Враховуючи наочно-образне мислення дітей і гру як основний вид діяльності, усю роботу з економіки слід будувати в ігровій формі. Тому згідно концепції дошкільного виховання та базового компоненту дошкільної освіти, сучасний дошкільний заклад має стати інститутом соціалізації, призначення якого – сформувати у дітей початкові знання уміння та навички економічної поведінки, економічної культури [10].

Емпіричне дослідження передбачало визначення особливостей економічної соціалізації дітей. З метою доведення, що первинна економічна соціалізація відбувається в сім'ї, дослідження передбачало виявлення особливостей ставлення до грошей (як основного фактору економічної соціалізації) не лише у дітей, а й також у батьків.

У дослідженні взяли участь дошкільники 2 дитячих Центрів розвитку «ILMALINNA» м. Києва (60 досліджуваних), 35 хлопців та 25 дівчат віком 4 – 6 років, а також їх батьки (110 досліджуваних).

Дошкільний вік – це період, упродовж якого відбувається величезне збагачення й упорядкування чуттєвого досвіду дитини, опановування специфічно людськими формами сприйняття та мислення, бурхливий розвиток уяви, формування паростків довільної уваги та смислової пам'яті. Автор концепції етичної педагогіки А. Валявський стверджує, що сензитивним періодом для засвоєння дітьми економічних уявлень є період від 5 до 7 років [18].

У дошкільному віці триває розвиток особистості дитини. Формується потреба у визнанні, почуття власної гідності, усвідомлення себе в часі (в минулому, теперішньому і майбутньому), усвідомлення власної статевої належності, усвідомлення себе в соціальному просторі.

Для ефективності процесу соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації дитини потрібно створити економічно соціалізуюче середовище, яке спрямоване на формування таких морально-економічних якостей як ощадливість, відповідальність, підприємливість, діловитість, що забезпечує життєдіяльність в суспільстві.

Під економічно-соціалізуючим середовищем ми розуміємо сукупність явищ та подій, що впливають на особистісний розвиток дитини та сприяють її входженню в світ соціально-економічних відносин.

Змістом економічно-соціалізуючого середовища є сімейний простір, освітній простір (педагоги, вихователі здійснюють цілеспрямовано процес економічної соціалізації), інформаційний простір (ЗМІ, реклама).

Сім'я значно впливає на розвиток особистості дитини та є первинним середовищем, яке впливає на економічну соціалізацію індивіда. Від рівня економічної компетентності батьків багато в чому залежить успішність процесу економічної соціалізації дитини.

Для здійснення емпіричного дослідження нами було розроблено програму, яка включає такі методики.

1. Методика «Ретроспективна анкета грошових настанов» (Н. Нізовських) (модифікація М. Семенова) [121].

2. Метод спрямованого інтерв'ю для дітей дошкільного віку (модифікація методів М. Стельмашук і О. Козлової) [134]

Метою методики «**Ретроспективна анкета грошових настанов**» (Н. Нізовських), в модифікації М. Семенова є визначення змістовної структури (соціальних) грошових настановлень і кількісних характеристик їх окремих властивостей.

Кожна людина у своєму житті керується певними правилами

поводження з грошима. Ці правила приходять до нас від батьків. Досліджуваним пропонується пригадати і записати приблизно десять своїх правил життя стосовно грошей. Потім вони повинні пригадати вік, у якому в них виникло це правило, а також, звідки воно виникло – його джерело (наприклад, «батьки» або «сам»). За десятибальною шкалою досліджувані оцінюють, наскільки їм вдається дотримуватися цього правила в реальному житті: від 1 (ніколи не дотримуюсь) до 10 (практично завжди).

Результати дослідження дозволяють отримати список життєвих правил стосовно грошей і три суб'єктивні оцінки кожного життєвого правила: вік, в якому виникло це правило; джерело, звідки виникло правило; ступінь дотримання правила (від 1 до 10 балів).

Обробка результатів передбачає два етапи. Спочатку потрібно виокремити типи грошових настановлень – життєвих правил стосовно грошей:

Тип I. Опис: що таке гроші, які існують закономірності, пов'язані з грошима, наприклад, «гроші – прах».

Тип II. Правила щодо отримання: як слід отримувати гроші, наприклад, не красти.

Тип III. Правила щодо використання: як слід використовувати гроші, на що витратити, наприклад, завжди повинен бути запас на «чорний день».

Тип IV. Прислів'я і приказки, пов'язані з грошима, наприклад, «копійка рубль береже».

Потім здійснюється оцінка валентності настановлення, яка може бути віднесена до одного з трьох видів: позитивна, негативна, нейтральна.

При проведенні констатувального експерименту було визначено особливості ставлення до грошей у батьків дошкільників.

Було проаналізовано 654 життєвих правила, які згадали батьки стосовно грошей. Як видно з табл. 1, у досліджуваних домінують правила типу «правила щодо використання» (37,3%), наприклад: «Витрачай гроші з розумом»; «За гроші можна купити все необхідне» Грошові настановлення

носять характер повчань, розпоряджень, вказівок, що слід робити з грошима, як їх використовувати.

Таблиця 3.1

**Поширеність життєвих правил батьків дошкільників
за всією вибіркою
(у % від загальної кількості опитаних)**

Тип правил	Кількість правил (у %)
Тип I – опис	18,7
Тип II – правила щодо використання	37,3
Тип III – правила щодо отримання	22,2
Тип IV – прислів'я і приказки	21,8

При описі життєвих правил стосовно грошей досліджувані згадували джерело його виникнення. Як видно з табл. 2, джерела були об'єднані нами у 5 груп: я сам, батьки, книги та ЗМІ, друзі, інші люди.

Таблиця 3.2

**Джерела отримання батьками дошкільників життєвих
правил поведінки з грошима за всією вибіркою
(у % від загальної кількості опитаних)**

Джерела отримання правил				
Батьки	Я	Книги та ЗМІ	Друзі	Інші люди
59,5	35,8	2,0	1,6	1,1

У 59,5% випадків досліджувані приписують авторство життєвого правила стосовно грошей, перш за все, своїм батькам. Незначну кількість правил було запозичено з книг і ЗМІ – 2%, а 35,8% правил сформульовані самими досліджуваними. Отже, батьки дошкільників, в основному, приписують авторство правил своїм батькам і тим самим підтверджують існування «традиційної» моделі економічної поведінки, що детермінується

конкретними настановами і стереотипами, типовими для певного соціального, етнічного, сімейного середовища. «Сімейна культура грошей» буває настільки сильною, що часто логічно пов'язані розповіді, спеціальне навчання у порівнянні з нею не можуть зробити сильнішого впливу на монетарні уявлення дитини. Не завжди уроки економіки, визначення і теорії можуть допомогти дитині навчитися поводитися з грошима тим або іншим раціональним способом. «Так робили в нашій родині» – цей зразок свідомо або несвідомо диктує лінію поведінки. Гроші в житті дитини, швидше за все, займатимуть те місце, яке їм відвели близькі люди. У певний момент свого життя дитина сама формує для себе, що ж таке гроші і як з ними варто поводитись [57].

Сімейна культура грошей може бути різною. Вона виражається в тому, що говорять один одному члени родини про гроші, як вони їх сприймають, як витрачають, якими способами заробляють.

Аналіз правил, написаних респондентами, показав, що грошові настановлення, виражені в життєвих правилах батьків дошкільників, характеризуються реалістичністю («Гроші здобуваються працею», «Усіх грошей не заробиш»). В їх настановленнях підкреслюється не лише матеріально-споживче призначення грошей (можливість купити щось бажане), але і соціальне («Гроші – це можливості», «Гроші – це влада»).

Життєві правила також характеризуються експансивністю («Багато грошей не буває»). Замислюються молоді батьки і про способи заробляння грошей («Спочатку зароби, потім витрачай») і вимушені визнати, що економити потрібно («Економність тебе виручить», «Якщо хочеш щось купити – накопичуй гроші»).

Отже, узагальнений стереотип мислення батьків дошкільників можна виразити так: чим більше грошей, тим краще, але гроші доступні не всім – їх потрібно заробити, а також їх потрібно уміти економити.

Отже, у досліджуваних домінують правила типу «правила щодо використання» – (37,3%).

Аналіз результатів дослідження життєвих правил показує, що кількість правил-описів переважає у жінок, що свідчить про більший ступінь їх зацікавленості проблемою грошей (табл. 3.3). Жінки згадали також більшу кількість прислів'їв і приказок про гроші. У жінок переважають за кількістю правила щодо використання грошей. Це співпадає з дослідженнями інших авторів, в яких показано, що жінки готові витратити великі суми грошей на придбання косметики, коштовностей і подорожі [57]. На думку дослідників, у сучасному українському суспільстві жінки вбачають свою економічну роль скоріше у витрачанні грошей, ніж в їх зароблянні, що є проявом «патріархальності» економічних настановлень у сучасному суспільстві [83]

Таблиця 3.3

Поширеність життєвих правил батьків дошкільників в залежності від статі за всією вибіркою (у % від загальної кількості опитаних)

Правила	Чоловіки	Жінки
Тип I – опис	8,7	16,5*
Тип II – правила щодо використання	9,3	16,1*
Тип III – правила щодо отримання	16,1	8,3
Тип IV – прислів'я і приказки	11,9	12,2*

* $p \leq 0,05$

Істотних відмінностей у джерелах отримання життєвих правил жінками та чоловіками стосовно грошей не виявлено (табл.3.4.). Більшість респондентів – 51,2% жінок та 48,7% чоловіків приписують авторство правил своїм батькам.

Ступінь дотримання життєвих правил стосовно грошей досліджувані оцінювали за десятибальною шкалою: від 1 (ніколи не дотримуюсь) до 10 (практично завжди).

В середньому у досліджуваних ступінь дотримання правил достатньо високий (8,9 балів). При описі життєвих правил стосовно грошей

досліджувані згадували вік, в якому у досліджуваного виникло це правило.

Таблиця 3.4

Джерела отримання батьками дошкільників життєвих правил поведження з грошима в залежності від статі за всією вибіркою (у % від загальної кількості опитаних)

Джерело отримання правил	Чоловіки	Жінки
Батьки	48,7	51,2
Я	37,5	31,2
Книги та ЗМІ	2,7	8,0
Друзі	6,0	4,1
Інші люди	4,0	1,75

Середня оцінка віку, з якого респонденти стали дотримуватися життєвого правила стосовно грошей – 8,4 років (мінімальний вік складає – 3 роки, максимальний вік складає – 15 років). Це відповідає результатам, що отримані в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, в яких показано, що монетарні уявлення починають формуватися у дошкільному віці і пов'язані з досвідом грошових відносин.

Отже, аналіз ставлення до грошей показав, що у більшості досліджуваних переважає спрямованість на споживче використання грошей.

У досліджуваних батьків переважають настановлення на нерациональну витрату грошей (62,6%), наприклад: «Коли у мене багато грошей, я швидко їх витрачаю», «Коли у мене багато грошей, я роблю багато покупок» (табл.3.5)

Таблиця 3.5

Грошові настановлення батьків дошкільників за всією вибіркою (у % від загальної кількості опитаних)

Нерациональні настанови	Рациональні настанови
62,6	38,4

«Нераціональна мотивація» грошових витрат виникає при ігноруванні деяких економічних функцій грошей. Подібна мотивація є основою зайве-витратної моделі поведінки. Вона базується на абсолютизації функції грошей як зручного ліквідного засобу. У цьому випадку будь-яка потреба служить мотиватором монетарної поведінки, коли готівкові гроші швидко витрачаються [57].

Аналіз грошових настановлень за фактором статі (табл. 3.6) показав, що нераціональні грошові настановлення переважають у жінок, що підтверджується дослідженнями інших вчених.

Таблиця 3.6

**Грошові настанови батьків дошкільників в залежності від статі
(у % від загальної кількості опитаних)**

Стать	Нераціональні настановлення	Раціональні настановлення
Чоловік	45,8	54,2
и Жінки	64,8*	35,2

* $p \leq 0,05$

Отже, в результаті дослідження особливостей ставлення до грошей батьків дошкільників, ми отримали такі результати. Саме в сім'ї відбувається первинна економічна соціалізація, цей процес починається зі знайомства з грошима. Грошові настановлення діти отримують від батьків.

Поведінкові інтенції свідчать про те, що у більшості респондентів переважає споживацька спрямованість щодо використання грошей – (37,3%) на відміну від спрямованості на їх отримання – (22,2%). Більшість жінок (16,1%) надають перевагу витрачання грошей, кількість чоловіків, які надають перевагу витрачання грошей, значно менша – (9,3%).

У досліджуваних батьків, за всією вибіркою, переважають настановлення на нераціональну витрату грошей.

Отже, підтверджено існування «традиційної» моделі економічної культури, що детермінується конкретними настановленнями і стереотипами, типовими для сімейного середовища.

Експериментальне вивчення економічної соціалізації дітей дошкільного віку на *констатувальному етапі* дослідження відбувалося за допомогою **спрямованого інтерв'ю**, що дозволило охарактеризувати специфіку економічних знань, уявлень у дітей, зафіксувати особливості економічної поведінки. Наукові праці О. Козлової, М. Стельмашук, А. Фернама [72;164;134] дозволили нам виокремити в економічних уявленнях основне економічне поняття («гроші») для пред'явлення дітям. Структура ставлення до грошей містить вже зазначені компоненти (когнітивний, афективний, конативний).

Була застосована така схема дослідження. Спочатку були проведені бесіди з дітьми. У ході основного етапу дані інтерв'ю були доповнені уточненими результатами індивідуальних бесід з кожною дитиною.

Відповіді заносилися у протокол, в якому фіксувалася кожна відповідь дитини і за кожную відповідь ставилася певна кількість балів, які потім підсумовувалися. Відповіді дітей оцінювались таким чином.

Низький рівень: 1 бал. Діти не можуть пояснити смисл поняття «гроші», у них відсутній інтерес до потреб власної сім'ї, в мовленні дітей відсутні економічні слова, вони мають неповні уявлення в галузі економіки.

Середній рівень: 2 бали. Діти мають неповні уявлення про економічні поняття, вони не завжди можуть пояснити їх, у них відсутній постійний інтерес до потреб власної сім'ї; їхні знання неповні, неконкретні.

Високий рівень: 3 бали. Діти можуть пояснити смисл економічних понять; виявляють стійкий інтерес до потреб власної сім'ї; в мовленні використовують економічні слова та словосполучення; ставлять запитання економічного змісту і самостійно намагаються знайти відповіді.

У всіх інтерв'ю час не обмежувався, середній термін складав 50 хвилин для основного етапу. Слід особливо зазначити важливість першого етапу для встановлення контакту з дитиною, що потребує не лише методичного підкріплення (обов'язковим є ігровий елемент), але й певних якостей інтерв'юєра.

Відповіді дітей на запитання інтерв'юєра записувались повністю. При цьому фіксувалась реакція кожної дитини на запитання і на процес дослідження (ступінь втоми, інтерес до процесу, характер емоцій). Послідовність і типи запитань в інтерв'ю мали загальну структуру для всіх груп дітей.

До обробки була представлена емпірична інформація (60 протоколів). У процесі роботи над протоколами дитячих інтерв'ю було виявлено окремі факти дитячих біографій, їх зв'язок з економічною соціалізацією дітей.

Питання інтерв'ю відповідали трьом компонентам ставлення до грошей. Кількість питань не була жорстко фіксована, а збільшувалась та змінювалась, забезпечуючи адекватність сприйняття для дітей. Метод інтерв'ю дозволяє визначити розуміння дітьми економічного світу. Конкретне економічне поняття вивчалось за допомогою переліку питань.

Як вже зазначалося, формування перших економічних уявлень пов'язано з використанням дітьми грошей, завдяки яким вони знайомляться з іншими соціально-економічними явищами та інститутами. Тому центральним поняттям економічної соціалізації дітей є «гроші» [72].

Розуміння дітьми економічної категорії «гроші» було визначено за допомогою запитань: «Чи знаєш ти, що таке гроші?», «Навіщо потрібні гроші?», «Як люди отримують гроші?», «Як витрачають гроші в сім'ї?», «Як ти отримуєш свої кишенькові гроші?», «Тобі подобається мати свої кишенькові гроші?», «Чому потрібно накопичувати свої кишенькові гроші?»

Відповіді дітей можна об'єднати в групі за такими ознаками – за зовнішнім виглядом, за джерелом отримання, за функціями: «Це папірці. За них дають цукерки», «Гроші – це папірці, їх дають батькам на роботі», «Це папірці з картинками», «Гроші – це заробітна плата», «На них купують щось».

Отримані відповіді дітей свідчать про те, що діти в цілому мають правильні уявлення про те, що таке «гроші», так як вони правильно вказали

на їх головну функцію – гроші є засобом платежу.

Переважає у визначенні грошей дітьми функціональна оцінка (35% – діти 5 років, 65% – діти 6 років). Сутність поняття «гроші» відображено у відповідях дітей на запитання «Навіщо потрібні гроші?» (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Динаміка розуміння дітьми призначення грошей			
Відповіді дітей	4 роки	5 років	6 років
1. На придбання	25%	75%	75%
2. Джерело задоволення	–	–	–
3. «Не знаю»	75%	25 %	5%

Отриманні дані показали, що головною рисою, що визначає розуміння функцій грошей в дитинстві, є їх необхідність для задоволення потреб: придбання речей та продуктів, оплати послуг. Таке сприйняття властиве більшості дітей дошкільного віку та є основним в розумінні призначення грошей.

Діти у віці вже п'яти-шості років здатні усвідомлювати призначення грошей для обміну на речі або продукти.

Завданням нашого дослідження було виявлення віку, з якого діти отримують досвід поводження з грошима. Такий досвід передбачає наявність «кишенькових грошей». За результатами опитування дошкільників та вище зазначеного дослідження батьків було складено таблицю 3.8.

Таблиця 3.8

Частота отримання дітьми «кишенькових грошей»			
Ситуації отримання грошей дітьми	4 роки	5 років	6 років
1. Нерегулярно	5%	15%	55,5%
2. Регулярно	–	5%	13,5%
3. Винагорода	–	3,5%	15%
4. «Подарунок»	–	–	25%

Використання «кишенькових грошей» дітьми передбачає їх функціональне призначення (витрата всіх грошей одразу або планування покупок, накопичення грошей). Дослідження показало, що діти чотирьох років витрачають гроші одразу на цукерки, жувальні гумки (під наглядом батьків). Але 5-річні діти вже починають планувати покупки і наприкінці дошкільного віку певна частина дітей починає накопичувати гроші (на планшет, іграшку тощо).

Отже, на підставі вище наведеного, можна зробити висновок, що розвиток уявлень про гроші в дитинстві відбувається в прямій залежності від досвіду поводження з грошима.

У більшості відповідей діти сприймають заробітну плату як зароблені гроші (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Динаміка розуміння способу отримання грошей дітьми дошкільного віку

Відповіді дітей	4 роки	5 років	6 років
1. Розуміння сутності поняття («заробляння грошей»)	3%	20%	25%
2. Немає розуміння поняття («заробляння грошей»)	60%	40%	35%
3. «Не знаю»	81%	40%	20%

Невеликий відсоток відповідей дітей чотирьох років можна пояснити не лише віковими особливостями, але й відсутністю безпосереднього досвіду поводження з грошима. На запитання «Як витрачають гроші в сім'ї?» більшість дітей відповіли, що не знають (табл. 3.10.)

Таблиця 3.10

Динаміка розуміння дітьми витрачання грошей у сім'ї

Відповіді дітей	4 роки	5 років	6 років
------------------------	---------------	----------------	----------------

1. «Гроші витрачають батьки»	9%	25%	80%
2. «Не знаю»	91%	75%	20%

На запитання «Тобі подобається мати свої кишенькові гроші?» більшість дітей відповіли: «Так», «Дуже». Однак частина дітей відповіла: «Ні, тому що матуся говорить, що вони брудні», «Їх беруть різні люди, на них мікроби» (табл.3.11).

Таблиця 3.11

**Загальне ставлення дошкільників до грошей
(у % від загальної кількості опитаних)**

Загальне ставлення до грошей	%
Позитивне	81,1
Негативне	32,3
Не знаю	10,1

На основі узагальнення даних, отриманих в інтерв'ю на констатувальному етапі дослідження, було визначено рівні сформованості економічних уявлень у дітей дошкільного віку (табл. 3.12). У дітей переважає низький рівень монетарних уявлень.

Отже, аналіз отриманих даних в результаті нашого дослідження показав, що у дітей 4 років ще обмежений досвід поводження з грошима; перший досвід поводження з грошима з'являється в 5-6 років. Головним джерелом економічних знань є сім'я.

Таблиця 3.12

Рівень сформованості економічних уявлень у дітей дошкільного віку

Рівень	Кількість дітей	% від загальної кількості дітей
Високий	-	0
Середній	27	45
Низький	33	55

Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї з проблеми соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації дітей дошкільного віку є умовою економічної соціалізації дітей і дозволяє виробити загальний підхід до формування у дітей основ економічної культури. Сім'я значно впливає на розвиток особистості дитини і є первинним середовищем, що впливає на економічну поведінку дитини.

Ми дотримуємося поглядів Н. Беляєвої [13] щодо інтенсифікації роботи з сім'єю і вважаємо, що процес економічної соціалізації в дошкільному закладі повинен здійснюватися в бік збільшення відсотку участі сім'ї у освітньо-виховному процесі та посиленні суб'єктної позиції батьків в управлінні цим процесом.

Дані констатувального етапу дослідження показали, що в дітей спостерігаються неглибокі знання та уявлення про економічне життя людей, вони мають низький рівень умінь відображати сучасну економічну дійсність в різних видах діяльності, так як отримана інформація їх не цікавить і в них ще не виникає бажання її відобразити. Це можна пояснити тим, що вихователі й батьки мало уваги звертають на економічне виховання через відсутність у них необхідної інформації з цієї проблеми, спеціальної програми та цілеспрямованої роботи з дітьми.

На етапі *формульованого експерименту* для підвищення рівня економічних уявлень дошкільників було розроблено програму, мета якої:

- розвивати економічну свідомість та економічну грамотність;
- формувати вміння використовувати економічні знання в конкретних умовах.

Етапи реалізації роботи з підвищення рівня сформованості економічних уявлень у дітей дошкільного віку представлені в табл. 3.12.

У процесі апробації програми взяло участь 30 дошкільників дитячого центру «ILMALINNA». Одна з груп була експериментальною (кількість дітей – 15), а друга – контрольною групою (кількість дітей також 15). Серед

дітей цих груп була приблизно однакова кількість хлопців та дівчат, діти мали приблизно однаковий вік (5-6 років).

Таблиця 3.12

Етапи реалізації роботи з підвищення рівня сформованості економічних уявлень у дітей дошкільного віку

№ п/п	Найменування етапу	Термін	Заходи
1	Інформаційно-аналітичний	Вересень–жовтень 2016р.	Вивчення наукової літератури в межах теми, що досліджується. Інформування батьків про завдання та зміст процесу економічної соціалізації дітей у дитячому садочку та сім'ї. Діагностика ступеня сформованості економічних уявлень дітей дошкільного віку. Складання перспективного плану економічних ігор.
2	Основний	Листопад 2016р. – квітень 2017р.	Реалізація занять з дітьми та батьками. Моніторинг ступеня сформованості економічних уявлень дітей дошкільного віку.
3	Заключний	Червень 2017р.	Підведення підсумку роботи – діагностика, формування звіту.

Основними умовами економічного розвитку дітей дошкільного віку є:

- взаємозв'язок економічного виховання з іншими сторонами виховання (розумовим, трудовим, моральнісним);
- використання ігрової діяльності (сюжетно-рольової гри, гри - мандрівки, гри-змагання, екскурсій, економічної вікторини, конкурсів тощо);
- визначення змісту формування економічної грамотності у дітей дошкільного віку;
- використання ефективних засобів діагностики;

- ділове співробітництво сім'ї та дошкільного закладу;
- створення розвиваючого середовища (підбір відповідної літератури, комп'ютерних програм, дидактичних ігор);
- проведення сумісних заходів з батьками дошкільників;
- бесіди за темами: «Що таке економіка?», «Що ми знаємо про гроші?», «Про що бажаємо дізнатися?», «Як ми будемо про це дізнаватися?», «Де беруться гроші», «Що таке банки?»;
- інформування батьків про завдання та зміст економічного виховання дітей у дитячому садочку та сім'ї;
- долучення батьків дошкільників до участі в сумісних пізнавально-ігрових заходах, соціальних проектах.

Підвищенню економічної компетентності батьків сприяють консультації («Економічна соціалізація дошкільників»), батьківські «Круглі столи» («Роль сім'ї в економічному вихованні дітей»); участь батьків в сюжетно-рольових іграх («Сімейний бюджет», «Супермаркет»), дидактичних іграх («Економічне лото», «Мій перший бізнес»), участі в складанні економічних кросвордів, таблиці «Сімейний бюджет» тощо.

Також важливим елементом підвищення батьківської компетентності були круглі столи та тренінгові практики, що проводились на базі «Центру психологічної підтримки сім'ї та родини» в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Прийоми роботи із дітьми в процесі їх навчання:

- робота в міні-групах;
- створення умов для розвитку навичок взаємоспівпраці у дітей;
- використання ігрових вправ;
- активна участь вихователя і психолога в сумісній діяльності з дітьми;
- виконання нетрадиційних завдань;
- вирішення нетрадиційних завдань;
- вирішення проблемних ситуацій;
- моделювання та аналіз проблемних ситуацій.

Враховуючи, що в дошкільному віці провідним видом діяльності є гра, для підвищення рівня економічних уявлень дітей дошкільного віку передбачалося використовувати ігрові прийоми, які є важливими як для підвищення пізнавальної активності дітей, так і для створення емоційної атмосфери заняття.

Для досягнення поставленої мети, а саме, підвищення рівня сформованості економічних уявлень у дошкільників, був розроблений комплекс занять з використанням ігор з елементами економіки за темами:

1. Людина та її потреби.
2. Споживач. На що витрачаємо гроші? Сімейний бюджет.
3. Гроші, обмін, торгівля.

Після реалізації програми формувального експерименту було проведено діагностику рівня сформованості економічних уявлень у дітей, які склали контрольну та експериментальну групи. Результати представлені в табл. 3.13. –3.16.

Таблиця 3.13

**Рівень сформованості економічних уявлень у дітей (КГ)
дошкільного віку до експерименту**

Рівень	Кількість дітей	% від загальної кількості дітей
Високий	–	0
Середній	6	40
Низький	9	60

Таблиця 3.14

**Рівень сформованості економічних уявлень у дітей (КГ)
дошкільного віку після експерименту**

Рівень	Кількість дітей	% від загальної кількості дітей
Високий	–	0
Середній	7	47
Низький	8	53

Отже, показники рівнів сформованості економічних уявлень у дошкільників з контрольної групи майже не змінилися. Рівень економічних уявлень дітей з показником «високий» не виявлено в жодної дитини.

Таблиця 3.15

**Рівень сформованості економічних уявлень у дітей (ЕГ)
дошкільного віку до експерименту**

Рівень	Кількість дітей	% від загальної кількості дітей
Високий	–	0
Середній	6	40
Низький	9	60

Таблиця 3.16

**Рівень сформованості економічних уявлень у дітей (ЕГ)
дошкільного віку після експерименту**

Рівень	Кількість дітей	% від загальної кількості дітей
Високий	4	27
Середній	11	73
Низький	0	0

Отже, за результатами формувального експерименту було визначено ефективність розробленої програми розвитку економічних уявлень дітей дошкільного віку.

Позитивна динаміка сформованості економічних уявлень спостерігається в обох групах, але в експериментальній групі цей процес більш значущий. Аналіз отриманих даних показав, що після цілеспрямованої роботи з проблеми оптимізації процесу економічної соціалізації збільшилась кількість дітей з показниками середнього та вищого рівня сформованості економічних уявлень. Рівень економічних уявлень у

дітей з показником «низький» не виявлено в жодної дитини.

Динаміка рівня сформованості економічних уявлень у дітей дошкільного віку після реалізації програми розвитку економічних уявлень представлена на рис.3.2.

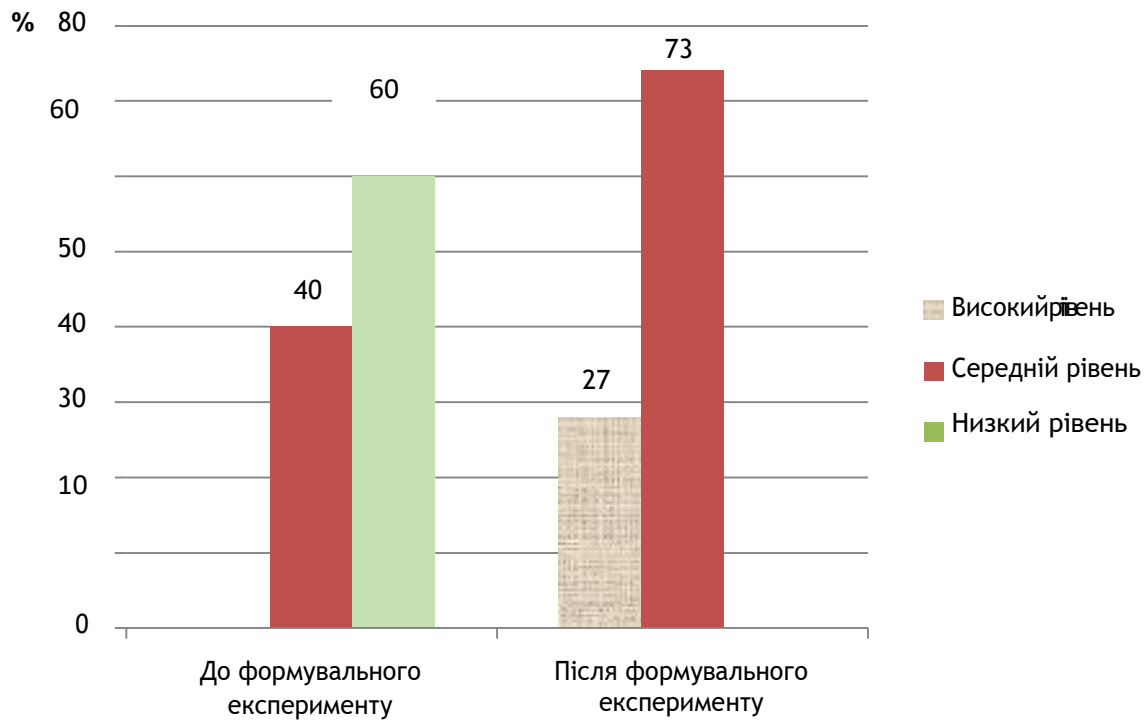

Рис. 3.2. Динаміка рівня сформованості економічних уявлень у дітей дошкільного віку

Отже, спостереження в процесі ігрової діяльності та результати проведеного діагностування показали, що створення умов і практична діяльність позитивно впливають на становлення основ економічної культури у дітей дошкільного віку. Ця робота дозволяє активізувати пізнавальну діяльність дітей, підвищити рівень економічних уявлень. Можна зробити висновок про ефективність розробленої програми занять з дітьми дошкільного віку та їх батьками.

Як показало проведене дослідження, перші економічні знання діти отримують в сім'ї, подальше їх розширення відбувається в умовах дошкільного закладу. Визначено значну роль сім'ї у процесі економічної